

Бошко Ј. СУВАЈЦИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 13. 5. 2024.
Прихваћен: 3. 6. 2024.

ТОПЧИДЕРСКА ТРАГЕДИЈА

Поводом 200. годишњице рођења кнеза Михаила Обреновића, у раду ће се обрадити драмски текстови о погибији једне од најзначајнијих историјских личности које су заступљене у српској књижевности у временском распону од XIX до XXI века. Од пригодне драме у стиху Ђорђа Малетића *Посмртна слава кнеза Мијајла Обреновића III (Слика из народног живота)* из 1869. године, писане за отварање зграде Народног позоришта у Београду, преко драме *Убише књаза Жике Лазића, Кнез Михаило (неисторијска драма о историјском збивању)* Светлане Велмар Јанковић, *Топчидерска трагедија* Оливере Пантовић Коларић, монодраме *Анастас Зорице Симовић, Смрт на излету* Миладина Шеварлића, до управо објављеног текста *Књаз Миодрага Илића* у последњем броју *Театрона*, која би се могла жанровски одредити „као реалистичка психолошка драма са политичким оквиром“ (Р. Путник), тематизује се, у различитим жанровским обрадама и драмским техникама, атентат у Топчидеру, као један од најзначајнијих догађаја у новијој историји Србије.

Кључне речи: Кнез Михаило Обреновић, грофица Јулија Хуњади, Анка Константиновић, Катарина Константиновић, атентат у Топчидеру, драма, историја, политика.

Драме које је вредни Радомир Путник приредио и објавио у антологијском избору под називом *Кнез Михаило балкански Хамлет: изабране драме* (Београд: Zepher Book World, 2023), посвећене су, поводом 200. годишњице рођења, трагичној судбини просвећеног српског кнеза и реформатора Михаила Обреновића. Владара који се, по „милости Божјој“ и „по вољи народној“, у два наврата нашао на челу српске државе. Историја бележи да се после Првог намесништва (1839–1840) кнез Михаило успео на власт да би је две године касније, у „Вучићевој буну“, изгубио. Изгнанство је млади кнез провео изображавајући се у просвећеној „Јевропи“. Искуства из револуционарне 1848. године пресудно су утицала на његова потоња просветитељска и реформска прегнућа:

„Михаило је на престо ступио после смрти кнеза Милоша; ова његова (друга) владавина била је обележена двома основним линијама: прва, посвећена унутарњој политици, тежила је да приведе Србију цивилизацијским тековинама Европе, да је приближи начину

* bosko.suvajdzic@fil.bg.ac.rs

живота који је доминантан у западној Европи тога доба; друга, и може се рећи приоритетнија намера тичала се спољне политике: кнез Михаило радио је на повезивању свих балканских народа на политичком и војном плану, намеран да, уз помоћ савезника, коначно протера Турке са Балкана” (Путник 2024: 329).

Испреплетен са општим, националним планом, у драмама се прати и Михаилов приватни живот, његов неуспео брак са мађарском племкињом Јулијом Хуњади-Зичи, чија је судбина била трагична колико и Михаилова, као и кнежева неприлична веридба са сестричином Катарином. Посебно се у драмама издваја демонски лик Михаилове бескрупулозне сестре од стрица, Анке Константиновић, која не преза ни од чега, па ни од подвођења рођене ћерке како би се домогла власти и утицаја на двору.

Од историјских чињеница, у драмама су присутни и главни актери три владе које је Михаило променио за време свог другог управљања Србијом (1860–1868). То су Никола Христић, Илија Гарашанин, Миливоје Петровић Блазнавац, министар војни и др. Дворску атмосферу, друштвене и културне прилике у обреновићевској Србији убедљиво дочаравају Анастас Јовановић, управитељ двора и први српски фотограф, као и др Карол Пацек, дворски лекар. Један ће стетоскопом медицине, други пак сочивом фотоапарата убедљиво овековечити најдраматичније тренутке и смрт кнеза Михаила Обреновића.

Дипломатски кор у Београду, сачињен од представника великих сила, Аустрије, Турске, Русије и Енглеске, по изразито (не)дипломатским манирима и циничноме макијавелизму може се упоредити са актуелном праксом „слоновске дипломатије” у Београду. Посебно се по политичком безобразлуку и дипломатском марифетлуку издваја аустријски конзул, Бенјамин Калај. У контексту политичких игара великих сила кнез Михаило ће остварити највећи политички и дипломатски успех, одлазак турских јединица из српских градова-тврђава у априлу 1867, али, у крајњој консеквенци, ове политичке смицалице и интриге ће и довести до кнежеве трагичне погибије у Кошутњаку (в. Сувајџић 2022: 178–179).

Драме о кнезу Михаилу особиту пажњу ће посветити ликовима Илије Гарашанина и Миливоја Петровића Блазнавца. Гарашанин је окарактерисан као политичар старог кова, веран владару и отаџбини. Миливоје Блазнавац је пак пластично обликован као демонски интригант, злодеј, који не преза ни од чега да се докопа власти и утоли страст за младом Катарином којом ће се, после кнежеве погибије, и оженити. Акцентује се позната гласина о томе да је Миливоје, у ствари, ванбрачни Милошев син, па се његове негативне особине објашњавају наследним фактором. Изузетно су пластично извајани и ликови Анке Константиновић, која пркоси малограђанској средини патријархалне Србије свога доба, као и конзула царско-краљевске монархије Аустро-Угарске, господина Бенјамина Калаја, дипломате способног колико и бескрупулозног.

Убиство српског владара, кнеза Михаила Обреновића III 29. маја 1868. (по старом календару) представљало је један од најзначајнијих догађаја у новијој политичкој историји Србије. Историчари су на следећи начин описали убиство кнеза Михаила:

„29. маја 1868, после подне, Михаило се извезао у Топчидер. С њиме су биле три жене: Томанија, Анка, Катарина; од мушких глава, само дежурни ађутант, Светозар Гарашанин, син Илије Гарашанина, и дворски момак Мита Тимарчевић. Министар Блазнавац имао је обичај да дође за кнезом и он у Топчидер; овога пута он је остао у вароши. У топчидерском парку кнез је срео Илију Гарашанина: позван од кнеза да пође с њиме, Гарашанин је захвалио на позиву, и остао у парку. [...] Кнез са својим друштвом зашао је дубоко у Кошутњак. Он је ишао једном узбрдном стазом, која је, по његовој наредби, била одскора просечена, и за коју обична публика није знала. Усред шуме, далеко од људске помоћи, дочекала су га три човека, – Коста Радовановић, Лазар Марић, Станоје Роговић, – наоружана револверима и ханџарима. Сва тројица испалили су своје револвере на кнеза: он је, посрћући пао на колена. Коста Радовановић је насрнуо на њега, и стао га полумртва сећи ханџаром. Ађутант Гарашанин, пре него је стигао извући сабљу, био је рањен у руку. Анка, која је полетела да брани кнеза, убијена је на месту једним револверским метком. Томанија, Катарина, и слуга Тимарчевић стали су бежати. Један четврти завереник, Ђорђе Радовановић, који је пазео да ниједан гласник не измакне из Кошутњака, повијао је ове бегунце. И Катарина и Тимарчевић рањени су. Иако најстарија од свега друштва, Томанија је прва измакла и огласила кнежеву погибију. За њоме је дошао Тимарчевић, који је, и поред своје ране, био продужио трчати” (Јовановић, 1933: 434–435).

Прва објављена и изведена драма, тачније драмска апотеоза Ђорђа Малетића *Посмртна слава Кнеза Мијајла Обреновића III* носи поднаслов *Слика из народног живота*. Писана је наменски, за свечаност отварања зграде Народног позоришта у Београду па представља, с једне стране, апотеозу кнезу Михаилу, а с друге тужбалицу због његове трагичне смрти:

„Ђорђе Малетић исписује апотеозу кнезу Михаилу у стиху; најчешће користи трохејски десетерац, да би га покатакд напустио, и поједине дијалогске сегменте давао у шестерцима или четвERCима, чиме је остваривао динамичнији сценски говор” (Путник 2024: 332).

Жанровска структура дела одређена је друштвеним контекстом, као и специфичним укрштајем епско-наративне структуре и лирски афектираног романтичарског израза¹, уз уплитање низа фантазмагоричних ликова и масовних сцена:

„Драмска апотеоза *Посмртна слава кнеза Мијајла М. Обреновића* изведена је као прва представа на отварању нове зграде Народног позоришта, чије је подизање иницирао кнез Михаило 1868. године, подстакнут успешним гостовањем трупе Српског народног позоришта из Новог Сада, под вођством Јована Ђорђевића. Нова зграда, саграђена на месту Стамбол капије према пројекту архитекте Александра Бугарског, отворена је 30. октобра 1869. године. Сам Малетић – на почетку свог дела – даје двоструко аутопоетичко одређење: у поднаслову стоји: „Слика из народног живота”, а у посвети барону Федору Николићу: „овај спев”. Тако наговештено двојство између сценског таблоа који слави погинулог кнеза, величајући његов допринос националној историји и култури, и превасходно епског дела (иако у драмској форми) – обележава целину Малетићевог текста. Овога

¹ *Посмртна слава кнеза Мијајла М. Обреновића* епско је дело у драмској форми. Аутор се у некој врсти предговора обратио читаоцу и одсуство потпуне драмске радње објаснио самом природом апотеозе која намеће брзо смењивање појава. 'Овакво вештаство не може имати праве, подпуне драмске радње, него се ова мора попунити: сентименталитетом, брзим променама, контрастима и т.д. С тога се онако често мењају појаве у целом делу, које су све лириком заденуте.' Дело је сачињено од Пролога и укупно 24 појава уклопљених у две целине. У Прологу који је сачињен од 'сто тридесет седам стихова у асиметричном, епском десетерцу' истиче се, између осталог, велики културни допринос кнеза Михаила и његово залагање за оснивање националног позоришта” (Перић 2018: 68).

је, несумњиво, био свестан и сам аутор. Обрађајући се у некој врсти предговора Читаоцу, он објашњава одсуство „праве, подпуне драмске радње” самом природом апотеозе, која намеће брзо смењивање појава „које су све лириком задануте” (Пешикан Љуштановић 2013: 34).

Уз подсећање на Кнежевину улогу у подизању Народног позоришта, и лирску тужбалицу због његове смрти, Малетић у драму уплиће своје књижевне узор (Шекспир, народна песма, С. Милутиновић Сарајлија, Бранко Радичевић), тек на моменте остварујући складну драмску фразу, посебно у краћим стиховима. Епски стил је изграђен на темељу класичне вуковске говорне фразе, уз уметање особених формула устаничке епике Филипа Вишњића, посебно у сценама у којима се говори о кнезу као ослободитељу и ујединитељу народа на Балкану: „Црн ти био образ на беседи”; „Знаш ли, попо, не знали те јади”; „На западу попанула тама”; „Ко ће будна кнеза успавати”; „Да машина земљу не преврне” и др. Ту су и реминисценције на судбину кнеза Лазара, митску неверу Вука Бранковића, косовску (за)клетву, погибију војводе Момчила од недостојне руке његовог такмаца, „жура Вукашина” и сл. Мотивација балканског устанка је идентично формулисана као она о избијању Првог српског устанка у „Почетку буне против дахија” Филипа Вишњића:

Ко ће стишат’ то пламено море
Кад народи у турскоме царству
Букну огњем за слободу златну?

У оправданом гневу због погибије кнеза Михаила аутор уноси епске параболе чиме погибију кнеза Михаила подиже у ранг најважнијих националних датума: „После врла кнеза Мијаила/ Да крвници на престо му седну!” (уп. „Марко Краљевић укида свадбарину”).

У фантазмагоријским сценама са вештицама, духовима, Сатаном и Агентом уочљив је снажај утицај Шекспира и српске романтичарске поезије, пре свега „Ђачког растанка” Бранка Радичевића. У стиховима о превртљивости људске среће и судбине препознајемо пак барокну дикцију *Османа Цива Гундулића*:

Вештица.

Коло коло
Наоколо
Окреће се
Преврће се.
Што је горе,
Биће доле! –
Нас немила
Гони сила
У то коло велико,
Да с’ витламо
Тамо амо,
Да кваримо,
Да спаримо,

Да кувамо и варимо,
 Јер обстанак иште то.
 О! о! о!

У драмама Жике Лазића и Светлане Велмар Јанковић преовлађују романескни приступ и наративно двојство у вођењу радње: **спољна** (дипломатија, политика, конзули, борба за моћ, углед, министарске фотеле, питања положаја и будућности Србије на Балкану) и **унутарња перспектива** (приватни живот кнез Михаила, породична драма, неверна жена, неостварена лична срећа, љубав и страст). С обзиром на романескну вокацију аутора, не чуди чињеница да су најубедљивији делови широке, наративно засноване епске сцене, као што су аудијенције код кнеза Михаила, госпође Анке Константиновић и др.

Драма *Убише књаза Жике Лазића*, настала драматизацијом истоименог романа, уз помоћ „искусних драматурга Миленка Мисаиловића и Жарка Команина” (Р. Путник), велику пажњу посвећује организаторима и реализаторима атентата. У посебној сцени, у Топчидерској казнионици, уверљиво се дочарава атмосфера међу завереницима, мотивација за атентат, међусобно заклинање на страшну освету, правдање предстојећег чина моралним (!?) побудама и патриотским разлозима. Радовановићи се изнутра раслојавају на бескомпромисне заговорнике страшне освете, предвођене Павлом с једне, и резонера Ђорђа Радовановића с друге стране, који безуспешно покушава да уразуми браћу, свдећи сам чин на његову огољену суштину – мучко и вероломно убиство владарево из заседе, које се не може правдати никаквим људским ни божјим разлозима:

ПАВЛЕ: Немојте се колебати да ћете огрешити душе, да ћете руке своје упрљати крвљу. Нама је у напред од бога и људи просто, јер се дижемо против књаза, саможивца, који све светиње баца под ноге и приклања се уза скут једне покварене женске која рођену ћерку подмеће брату од стрица ради господства. Калигула је увео коња у сенат, а Нерон се облачио у женске хаљине и удавао се и Рим је пропао. Хоћемо ли дозволити да због једне крвомутнице и једног тиранина пропадне Србија?

[...]

ПАВЛЕ: Наша имена биће записата у историји.

[...]

ЂОРЂЕ (ЗА СЕБЕ): Историја! Убице нису ником миле. Ни у нашем делу потомство неће наћи херојску жртву за отачество. О нама ће се приповедати као о најгорим људима. Као о неколицини себичњака који се грамзе за новцем и влашћу. Ми радимо само за себе и у нашем подухвату нема ничег племенитог... Раскњаз Александар Карађорђевић је проузроковач читавог овог дела. Они већ праве распоред како ће се поставити после атентата. Они ће бити наслеђе, а не ми. Рођаци књегиње Персиде, запосеших све положаје у Србији, као и раније, иста напаст ће се поновити и народ ће нас проклињати...

Радомир Путник наводи критику Владимира Стаменковића у *Нин-у* од 14. 2. 1982. године по коме „Лазићев комад припада кругу савремене историјске драме”, али са доста схематизованим односима међу ликовима и линеарним вођењем радње:

„Завереници су, можемо констатовати, дати у црно-белим односима, са недовољно објашњеном мотивацијом и отуда је низ сцена са атентаторима написан линеарно; насу-

прот њима налазе се кнез Михаило, Анка и Катарина Константиновић и стрина Томанија као породица владара и, напoкoн, министри Христић, Цукић, Гарашанин и Блазнавац, као политичке личности које поседују довољно психолошких и мотивационих својстава. У међусобно испреплетаним интересима последње две групе, најављује се у Србији увек присутна борба за власт, која ће сасвим преовладати на крају драмског штива” (Путник 2023: 14).

Драмску монотонију политичких говора, исцрпних тумачења поступака јунака, мелодрамских елемената и историјских чињеница аутор је инвентивно разбио увођењем у радњу креманског пророка, Митра Тарабића, који своје визије интензивира како се трагични расплет ближи крају:

МИТАР: Земља ће бити пушта: нема људи, нема стоке. Оно што остане у црно ће бити завијено. Биће глади и од глади ће се умирати! Биће болести и биће вешала и многе ватре настаће, куме, тешко вријеме... Народу ће бити тешко. Кукњава и лелек разлегаће се дубравама и пољима нашим... А књажев живот тањи је од... (МИТАР ИЗВАДИ КОНАЦ ИЗ КОШУЉЕ) од овога конца... Покидаће га душмани ко што ветар кида паучину на грани... Еј, тешко нашем књазу Михаилу!

Улогу Митра Тарабића Светлана Велмар Јанковић у драми *Кнез Михаило* („неисторијска драма о историјском збивању” у 44 појаве) поверава анонимном *Летописцу*. Његова улога је да води читаоца (гледаоца) кроз радњу, да повезује времена, да најављује догађаје и да их тумачи, предочава основне податке о друштвеном и историјском контексту, пружа биографске цртице о актерима и њиховим односима, тумачи компликоване елементе државне политике.² Како запажа Радомир Путник, драма Светлане Велмар Јанковић је, у својој бити, превасходно историјска, заснована углавном на студији Слободана Јовановића *Друга влада Милоша и Михаила*:

„Критика је комад Светлане Велмар Јанковић дефинисала као дело ’изражене наративне структуре на уштрб театарске отворености и могућности његовог разигравања’ (Јовановић, 1996), односно, како вели рецензент, реч је о ’површној, сладуњавој, мелодраматичној фелетонистици’ (Волк, 1996). Чини се да је најобјективнију оцену драми дао критичар Нина: ’Особеност комада је у томе што је он много успелији с литерарног него с драмског становишта. [...] Укратко, и та драма се пре нудила да буде третирана у психолошком роману него у сценској, позоришној форми’ (Стаменковић, 1996)” (Путник 2023: 17).

Ипак, у сцени са кнезом Михаилом и Миланом Ђ. Милићевићем, којом се отвара драма, програмски се питање образовања кандидује као једна од кључних тема у српској државној политици и историјској судбини. Књаз Михаило се, тако, од почетка, представља као прототип просвећеног владара-апсолутисте који тежи да образовањем и културом цивилизује дивљи, непросвећени живаљ који је вековима заостајао за просвећеном, образованом, цивилизованом Европом. Таквим својим стремљењима он ће се, нужно, наћи окружен неразумевањем и отпором сународника, окован самоћом, тескоб-

² Управо у тој летописачкој и хроничарској монотонији Радош Љушић налази највеће слабости романа Светлане Велмар-Јанковић *Востаније: Улица Карађорђева* (Београд: Стубови културе, 2004). Нешто биранијим речима историчар Љушић се одређује о роману *Бездно*, који се посредно дотиче исте теме, посебно похвално се изражавајући о изворима Светлане Велмар-Јанковић (в. Љушић 2024: 69–70).

ном балканском тамом и чаршијским блатом, на шта су племените, отмене фигуре које виде више и воде даље, у историјама народа и држава, унапред осуђене. На неразумевање, отпор, побуну, атентат, несрећу, смрт. И саме књазу просвећивање неуке, завидљиве, злобне, пакосне, злураде политичке чаршије и елите изгледа као сизифовски посао, што не значи да од њега треба одустати („Као да у уклетој земљи живимо: што се обданице сазида, то се обноћ поруши.”)

Изузетно су пластично извајани ликови Илије Гарашанина, Антонија Орешковића, Анке, Блазнавца и конзула царско-краљевске монархије Аустро-Угарске, господина Бенјамина Калаја. Неке од најлепших похвала државничке мудрости кнеза Михаила дате су кроз реплике дворуправитеља Анастаса Јовановића.

Оливера Пантовић Коларић у комаду *Топчидерска трагедија* историјско-љубавну драму претвара у узбудљив политички трилер, потенцирајући важну улогу коју су Миливоје Блазнавац и Анка Константиновић одиграли у догађајима који ће довести до топчидерске трагедије. Снага коју овај демонски пар заједно исијава почива пре свега на непостојању било каквих скрупула у делању побуђеном огољеним личним интересима. Блазнавац је, овде је то посебно наглашено, до ушију заљубљен у млађанку Катарину, а Анка у политичку моћ, у визију прекрасне, аристократске будућности, симболички предочене уласцима у престижне европске салоне и владарске дворе на главна, а не на споредна врата. Михаило је, пак, представљен као романтичарска, помало лакомислена, заљубљива природа, песничка душа, кадра да заволи, али и да опрости, што му се у Милошевој Србији не прашта. Положај кнеза Михаила у таквој Србији је неодржив:

КНЕЗ: Ми имамо толико озбиљних тешкоћа. Једне године имамо сушу, следеће поплаву. Не можемо да се прехранимо. Хајдучија поново цвета. У самој земљи имам опозицију која ми ради о глави. Једни су за републику, а други за Карађорђевиће. О онима из Војводине да не говорим. Никако нису задовољни. Шта год да урадим, њима не ваља. Све им се чини да би они могли боље. Турке још нисмо истерали из јужних земаља. Страни агенти само рију. А господин Гарашанин се ускопиштио око питања моје женидбе. Као да је то најважнија ствар на свету.

Бал поводом Катаринине и Михаилове веридбе представљен је у раскошној и интригантној епској сцени. Креативно је драматуршки изведен и породични сукоб између Илије Гарашанина и његовог сина, Светозара, ађутанта кнеза Михаила, изазван младићевом опседнутошћу демонском лепотом и заводљивошћу Анке Константиновић. Присан однос, који министар војни Миливоје Петровић Блазнавац има са аустријским конзулом Бенјамином Калајем, овде ће прећи границу и постати пут ка класичном велеиздајничком деловању и посредном учествовању у завери.

БЛАЗНАВАЦ: Желите ли да Михаила убију?

КАЛАЈ: Ништа ми не желимо, господине Блазнавац. Ми само процењујемо ситуацију и следимо своје интересе. Као и Руси, уосталом. Као и сви. А ситуација је таква да постоје реални изгледи да кнез буде убијен.

Оливера Пантовић користи све, па и најмање пукотине у великој историјској причи да их попуни драматуршки експлозивним набојем првокласног политичког трилера. У том контексту, смислено је и увођење Атанасија Николића као Гарашаниног политичког савезника и опонента, коме се стари политичар поверава:

ГАРАШАНИН: Убиће кнеза. Ускоро. Ако не ноћас, а оно сутра. Нема сумње. Биће то сутра. Сутра иде да обиђе нову стазу. Убиће га у шуми. Као звер. Сутра, Атанасије. Сутра.

АТАНАСИЈЕ: Ама, откуд ти то знаш?

ГАРАШАНИН: Блазнавац ми је све открио.

АТАНАСИЈЕ: Блазнавац ти је рекао да ће кнеза сутра убити?

ГАРАШАНИН: Између редова, Атанасије. Читам између редова. Дошао је овамо да ме моли да разговарам са Михаилом. Да га убедим да прихвати заштиту... Каже, једино ће мене да послуша. Ујдурма, мој Атанасије! Страшна ујдурма.”

У високом регистру савременог драмског стваралаштва стоји и драма *Смрт на излету (Трагедија кнеза Михаила од Србије)* Миладина Шеварлића. Одлично је угођен у драматуршком смислу почетни замајац радње – тренутак Милошевог повратка у Србију, посебно у светлу савета које остарели владар даје свом наивном и југословенством задојеном сину о приликама у Србији:

МИЛОШ: Чувај се... Србија је ово!

МИХАИЛО: Кога да се чувам? Ја никоме у Србији нисам зло учинио.

МИЛОШ: Ти ниси. Али, ја јесам! ПАУЗА. Слушај, магарче! Није ти ово твоја Јевропа. Не веруј никоме – мој ти је аманет.

Убедљивом представљању харизматичног, генијалног и злочиначког Милошевог лика допринеле су снажне епизодне улоге, пре свега ликови његових телохранитеља и митских убојица, Ћивше и Ћивка. Саму мотивацију атентата писац нам представља посве цинично. Када се има у виду беда и духовни простаклук атентатора, оличени у приземним мотивима за атентат, Михаилова се смрт показује једнако бесмисленом колико и његов живот, протраћен на заснивање идеје о великој државној заједници, у којој ће бити смештени сви Срби на овим просторима, о Југославији. И поред тога што говори о историјским догађајима у XIX веку, Шеварлићева драма се примарно обраћа савременом читаоцу. Она је актуелна, стално у дослуху са друштвеном и политичком климом који преовлађују у посткомунистичко-азијатском систему савремене Србије. У тражењу узрока она ће сугерисати последице. У представљању жртве обележиће кривце. У светлу стварања Југославије нотираће клице њеног потоњег бруталног распада (в. Сувајић 2014; 2022).

(Моно)драма Зорице Симовић *Анастас* представља веома занимљиво драмско остварење. Из тачке гледишта дворуправитеља и фотографа Анастаса Јовановића, фигуре која је узела активно учешће у Михаиловој трагедији, будући да је своме господару обелоданила неверство његове жене, грофице Јулије, представљају се збивања која воде до трагичног исхода у Кошутњаку. Са пуно духа, ироније и врцавости води се измишљени дијалог између оца и сина, које, попут позоришта лутака, глуми њихов Молерчић,

Анастас, уз реплике музиком Корнелија Станковића, односно гласом кнегиње Љубице и Јулије:

АНАСТАС као МИЛОШ: Ал' с једне стране ми је и мило. Нека бар један Обреновић буде веран муж! Макар и неверној жени!...
И сад замисли да се такав Бановић Страхиниња окаља родоскрвним браком!
Не! И не! Нека бар за једног Обреновића кажу: „Испустио је своју племениту душу!”

Драма је перфектно написана и драматуршки убедљиво постављена на сцену. Грижу савести, кајање и одговорност што је кнезу омогућио увид у инкриминисано писмо, разапетост између обавезе према владару и свести да својим поступцима доприноси трагичном следу догађаја, све то убедљиво дочарава лик Анастаса Јовановића на сцени. Као и имагинарни дијалог између књаза Милоша и кнеза Михаила, који је као драмски контрапункт присутан у подтексту монодраме:

„Писана сигурном руком, монодрама Зорице Симовић на свој начин тумачи кобну судбину кнеза Михаила; питања која поставља Анастас себи истовремено су и питања која надилазе оквире минулог времена и датих околности и постају свевремена и универзална” (Путник 2023: 23).

Драма Миодрага Илића *Књаз* акценат ставља на однос књаза Михаила и кнегиње Јулије, сматрајући да се на тој релацији морају тражити елементи личне драме кнеза Михаила. Друштвени оквири дивље, полудивилизоване Србије врло су креативно представљени у сцени у којој највиши дворски чиновници, полицијски службеници и грађани хватају бика на Теразијама:

МИХАИЛО: Молерчићу, где си ти од јутрос?
АНАСТАС: Хватао бика на Теразијама.
МИХАИЛО: Шта говориш, прибери се. Каквог бика?
АНАСТАС: Рогатог, ваша светлости. Правог бика. Отео се некоме и појурио Теразијама, рушио све пред собом, умало да убије дете!
МИХАИЛО: Госпде боже, усред престонице! И – шта се догодило с биком?
АНАСТАС: Ухватили смо га, сапели конопцима и предали власнику. Оном Аксентију што гаји кукуруз иза Народне скупштине.
МИХАИЛО: Ти, управитељ двора, хваташ бикове! Молим те...
АНАСТАС: Нисам био сам. Ловила га двојица судија, начелник Министарства унутарњих дела, протојереј Исаковић, генерал Кузмановић и седморица пандура. Највештји је био судија Апелационог суда!
МИХАИЛО: Док се мени мотају у глави мисли о Друштву српске словесности, првој железници, балканском савезу против турског ропства и зидању народног театра, моји високи чиновници јуре бикове!
АНАСТАС: Разуларени бик је, ваша светлости, налик на оне либерале у скупштини који би све да крше и ломе. И који би и вас на рогове.

Креација књаза Милоша је велико драматуршко достигнуће Миодрага Илића. Према њему, кнез Михаило је у сенци. Готово да би се наслов адекватније могао односити на старог књаза неголи на његовог ученог наследника, недораслог да се носи са собом и другима, и самим тим, у Србији која разуме само моћ голе силе и огољену силу моћи, осуђеног на пропаст:

МИЛОШ: Ниси ти још за књажевску част дорастао, видим ја. Тупав си. Србија – то су трње и коприве. Свако сваком секиру спрема. Књаз ти је ова шака у којој су и попечитељи, и Совет, и Скупштина, и војска, и попови. Чим се неко ускурчи, у земљу га утуцај. Слобода? Чим му даш мало слободе, Србин се за јагаган маши. Сви му криви, и кад нема кише, и кад поплаве надођу; и кад куга удари у свињце, и кад му крмача тринаест опраси; и кад је јалов па нема порода, и кад му жена петоро деце подари; плује, псује, нагрђује! Е, зато што је такав, не уме своју срећу да гради. Потребит му је ован-предводник, кнез!

Актуелне по вечитим питањима слободе и демократије, истине и лажи, учености и незнања, патриотизма и конформизма, борбе за власт и бахато-сти у вршењу власти, снисходљивости према властодршцима и азијатске суровости према потчињенима, европских вредности и заблуда, части и достојанства, традиције и модернитета, храбрости и очаја, прељубе, љубави и смрти, драме о трагичној погибији српског владара, просвећеног кнеза-апсолутисте, „балканског Хамлета”, у драгоценом избору Радомира Путника, у много чему представљају и психолошке студије о нама и нашим тешким наравима, драматичним историјским тренуцима и неизвесним судбинама.

ЛИТЕРАТУРА

- Јовановић 1933: Слободан Јовановић. *Друга влада Милоша и Михаила*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Љушић 2024: Радош И. Љушић. „Вођи српске револуције у књижевности и уметности”. У: *Обреновићи у књижевности*. Зборник радова. Ур. Драгана Вукићевић, Александар Пејчић. Београд: Институт за књижевност и уметност, Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић”, 61–73.
- Перић 2018: Јелена Перић. „Оснивање Народног позоришта и прва изведена представа у новоотвореном здању”. *Театрон*, бр. 184–185, стр. 65–75.
- Пешикан Љуштановић 2013: Љиљана Пешикан Љуштановић. „У славу владара и у славу театра”. *Театрон*, бр. 164–165, стр. 34–38.
- Путник 2023: *Кнез Михаил балкански Хамлет: изабране драме*. Прир. Р. Путник. Београд: Zepher Book World.
- Путник 2024: Радомир Путник. „Смрт кнеза Михаила Обеновића у српској драми”. У: *Обреновићи у књижевности*. Зборник радова. Ур. Драгана Вукићевић, Александар Пејчић, Београд: Институт за књижевност и уметност, Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић”, 329–341.
- Стаменковић 1982: Владимир Стаменковић. *Нин*, 14. 2. 1982.
- Стаменковић 1996: Владимир Стаменковић. *Нин*, 15. 3. 1996.
- Сувајић 2014: Бошко Сувајић. „О смрти нације”. У: Миладин Шеваarliћ, *Изабране драме 5*. Београд: УДПС.
- Сувајић 2022: Бошко Сувајић. *Токови савремене српске драме*. Едиција: „Савремена српска драма”, бр. 60. Београд: Удружење драмских писаца Србије, Позориште „Модерна гаража”.

Boško J. Suvajdžić

TOPČIDER TRAGEDY

(Summary)

On the occasion of the 200th anniversary of Prince Mihailo Obrenović's birth, the paper deals with and interprets dramatic texts spanning from the 19th to the 21st century which thematize the death of one of the most significant historical figures. The assassination of the Serbian ruler, Prince Mihailo Obrenović III on May 29, 1868 (according to the old calendar) was one of the most tragic events in the recent political history of Serbia.

Key words: Prince Mihailo Obrenović, Countess Julija Hunjadi, Anka Konstantinović, Katarina Konstantinović, assassination in Topčider, drama.